

nösképp a NÉKOSZ története — nyitott könyv a ma számára. Mégis hangot szeretnék adni annak a véleményemnek: még ma is vannak ennek az igen gazdag, jövőnk számára is fontos tanulságokat tartalmazó "könyvnek" felvágatlan lapjai, akadnak benne megtévesztő "sajtó- és nyomdahibák". S főleg: van tenni-valónk azért, hogy a könyvben olvasni tudók táborát gyarapítsuk, már csak azért is, hogy a történelmi tanulássá tömörített múltbeli értékeink ma is kamatozzanak, hiszen a "történelmi lecke" sohasem csupán a múlt rejtélyének megfejtése.

Tudom persze, hogy mindabban, amit elmondtam, talán kitapintható — az objektivitásra törekvés minden szándéka ellenére is — az egykori résztvevő kortársi elfogultsága. Valószínű mások is vannak úgy, amikor a "múltat be kell vallani", hogy "az idő, amit végleg veszni véltem", megvilágít mai látásmódot, s nehéz a küzdelem egykori és mai önmagunk között. Bízom benne, hogy a napi küzdelemben egykori és mai fiatalok együtt állunk akarattal azokhoz az erőkhöz, amelyek ha nem is akarják holnapra megforgatni a világot, de — bevallott elfogultsággal — a kor parancsának megfelelően tettekre készek.

SVÉD LÁSZLÓ

"TÁRSADALMI, DIÁKJÓLÉTI INTÉZMÉNY"

A Győrffy István Kollégium alapszabálya lakonikus rövidséggel fogalmazta meg a GYIK mibenlétét: A Kollégium "társadalmi, diákjóléti intézmény, amely a tehetséges és arra rászoruló, elsősorban falusi származású főiskolások részére egészséges és megfelelő kényelemmel berendezett otthonokat létesít". A GYIK a kollégisták kényelmes elhelyezésével kapcsolatos ígéretét soha nem váltotta be. Mentségére legyen mondva, hogy viszont minden más vállalást teljesített. Ezért a Győrffy Kollégium történeti irodalmunkban méltán jelenik meg úgy, mint híres protestáns kollégiumaink legjobb hagyományainak kiteljesítője; mint a tízes évek szabadelvű galileista nemzedéke nyomdokainak követője; mint a nemzeti ellenállási mozgalom diák-élgárdája; mint az Országos Ifjúsági Bizottság és a Kommunista Ifjúsági Szövetség leghűbb szövetségese a független, szabad, demokratikus Magyarorszáért folytatott harcban; mint a felszabadulás után csatasorba álló új népi értelmiség lelegeje; mint századunk legjelentősebb honi kollégiumépítő mozgalmának kezdeményezője és fő szervezője.

Mindez szinte hihetetlennek tűnik, ha azt vesszük figyelembe, honnan indult ez a mozgalom, és milyen társadalmi viharok tették próbára életerejét. Ismeretes, hogy a GYIK közvetlen elődje, a Bolyai Kollégium 1940-ben született a népi mozgalom egyik hajtásaként az egyetemeken és főiskolákon működő szélsőjobboldali Turul Szövetség keretei között, e szövetség németellenes és parasztcentrikus szárnya, az ún. ifjúsági Turul segítségével. Ezt a csoportosulást, amelyet a magyar ifjúsági progresszió szinte valamennyi árnyalata potenciális szövetségesként tartotta számon, Fitos Vilmos, a Turul országos kulturális vezetője irányította.

Érdekes hangsúlyozni: a Turultól bárminő függés rendkívül kockázatos volt. A Turul ugyanis azon szélsőségesen jobboldali ifjúsági szervezetek közé tartozott, amelyet 1919-ben az ellenforradalom hívott életre. A Turul vonzerejének a nyilaskeresztes opposíció sem állt ellent. Jellemző, hogy a Turul emlőin nevelkedett a Nyilaskeresztes Párt főkolomposainak egy része, köztük a Szálasi-kormány miniszterelnök-helyettese, a Népbíróság által halálra ítélt és kivégzett Szöllősi Jenő is. Tudom, ellentétes példák is vannak. Ismert a Turul erjedési folyamata, s az a tény, hogy a harmincas-negyvenes évek turulistái végül is több irányba fejlődtek. De az is igaz, hogy a szövetségben a jobboldali nyomás, a jobboldali vesztegetés, a jobboldali kísértés mindvégig rendkívül erős volt.

Mindezek miatt és mindezek ellenére a Turul—Bolyai házasságnak két pozitívuma is volt: az egyik pozitívum az, hogy a Turul veretes reakcióssága rövid távon kitűnő fedezetet adott a kollégium baloldali kifutására. A másik pozitívum pedig az, hogy a felek elváltak, még mielőtt megmelegedhetek volna.

A zömében parasztyerekekből regrutált Bolyai-kollégisták különféle ifjúsági szervezeteknek voltak tagjai. Sokan a Turulból, illetőleg a Soli Deo Gloria Szövetségből kerültek ki. Világnézeti szempontból rendkívül eklektikus képet mutattak. A fasisztoid gondolkodástól a marxista felfogásig a kor uralkodó és üldözött nézeteinek számos változata talált itt hívekre. Többségük azonban a demokratikus népiesek világlátásában osztozott. És ez, a kollégium progrediálásának üteme szempontjából döntőnek bizonyult, mivel a népies baloldal tanításainak lényegi tételei — kivált egy szabadelvű közösségben — magukban hordták meghaladásuk lehetőségeit. A kollégium egyetemes fejlődését segítette az a körülmény is, hogy a diákok jó része az ősi diákvárosokban végezte középiskolai tanulmányait.

Gyenes Antal és néhány társa már 1940-ben bensőséges kapcsolatot épített ki az építőmunkásokkal. A MÉMOSZ elnöke: Somogyi Miklós a "Kertmagyarországot" buzgón propagáló Somogyi Imrének, Györfly István munkatársának a bátyja

volt. Így hát Somogyi Imre "honosította meg" a kollégistákat a MÉMOSZ-ban.

1941 nyarán kikristályosodott a Bolyai Kollégium kommunista csoportja Gyenes Antal vezetésével. Ide tartozott Kovács Gyula és Tókécs Ottó, majd 1941 végétől Barla Szabó Üdön is. A sejt összeköttetését a Kommunisták Magyarországi Pártjával kezdetben Fehér Lajos biztosította, akinek viszont Donáth Ferenc volt a felső pártkapcsolata.

Fehér Lajos közreműködésével illegális marxista irodalomhoz jutott a Bolyai rádikalís baloldala. Ezek közül kivált Révai József "Marxizmus és népiesség" című művének volt nagy hatása. Fehér Lajos összehozta Gyeneséket az OIB-vel, Ságvári Endrével, az ifjúmunkás szervezetekkel s a Népszavánál dolgozó kommunistákkal. Vasárnapi kirándulásokat szerveztek a budai hegyekbe, ahol fiatal marxista értelmiségiekkel — Donáth Ferenccel, Béki Ernővel, Pollner Györggyel, Vásárhelyi Miklóssal és másokkal — ismerkedhettek meg.

A Bolyai-kollégisták részvétele a KMP által rendezett függetlenségi tüntetéseken jelezte a Hitler-ellenes nemzeti összefogás népszerűségét. De a tüntetésekkel kapcsolatos disszonanciák azt is, hogy a "Népfront csinálása" nem egyszerűen szervezési kérdés. Vegyük például az 1941. november 1-i tüntetést, Kossuth és Táncsics sírjának megkoszorúzását a Kerepesi úti temetőben. Ennek az eseménynek a jelentőségét növelte, hogy az első nagyszabású demonstráció volt Magyarország hadbalépése után, olyan vészterhes időben, amikor a hitlerista csapatok Moszkva előtt álltak. De kivételes volt ez a tüntetés azért is, mert a magyar progresszió az ellenforradalom hatalomra jutását követően először tudott ilyen, igazán vegyes összetételű népességet utcára vinni. Az esemény történeti értékén mit sem változtat, de azt alighanem tanulságosabbá teszi, ha szóba hozom a temetői koszorúzás kedvezőtlen reakcióját is. Közismert tény, hogy a kollégisták egy része Turul-sapkában ment koszorúzni. A munkások szemében azonban a szélsőséges egyetemi reakciót jelképező Turul-sapka gyűlöletes volt. Ezért történt aztán az, hogy néhány ifjúmunkás, nem ismervén a Bolyai Kollégium genezisét, amikor meglátta a Turul-sapkásokat, árulást gyanított, és kereste a hátsó kijáratot. Persze a nemkívánatos reflexek a másik oldalon is működésbe léptek, amint az a kollégisták esti — egészében véve pozitív, mindazonáltal disszonáns hangokat is bőven hallató — vitájából kiderült.

Mindezt történeti tanulásként hoztam fel a nálunknál is fiatalabb fiatalok számára azért, hogy ezzel is világosabban lássák: az ifjúsági egység megteremtése nem egyszerű aritmetikai művelet. Tényleges ifjúsági egységet csak olyan nemzedéki rétegekkel lehet kikovácsolni, amelyek többé-kevésbé

ismerik, értik egymást, és eszmeileg eléggé felvértezettek az egyetemesség vállalására az ifjúságvédelemben és a népszolgálatban egyaránt.

A Turul fővezérsége egyre ingerlékenyebben reagált a Bolyai-kollégisták baloldali "eretnkségeire". A halottak napi koszorúzás után az ellentétek olyannyira kiéleződtek, hogy 1942 elején kenyértörésre került sor. Erre közvetlen okot adott Kovács Imre kitiltása a kollégiumból. A Turultól való elszakadás előkészítése bonyolult művelet volt, benne kiemelkedő szerepet játszott Horváth Lajos. A fővezérség megtorolta a hűtlenséget: a tüzelőanyag szállítását leállították, a telefont, a szinte nélkülözhetetlen 17-38-38-as vonalat kikapcsolták.

A Bolyai autonóm népi kollégiummá alakult át, s felvette Győrffy István európai hírű néprajztudósunk nevét. A közgyűlés Horváth Lajost választotta meg igazgatónak, Gyenes Antalt pedig igazgatóhelyettesnek. 1942 szeptemberében változás következett be a tisztikarban, a kollégiumi gyűlés új igazgatót választott Kardos László személyében. Kardos nem volt ugyan párttag, de rokon-szervezett a kommunistákkal.

A Győrffy Kollégium indulása majdnem napra egybeesett Kállai Miklós miniszterelnökké való kinevezésével. Kállai hintapolitikája új sanszokat adott a kollégium progresszivitásának növeléséhez; ki lehetett, ki kellett használni azt a körülményt, hogy a legális baloldal mozgástere tágabb volt, mint bárhol a németek által erőszakosan egyformává tett országokban. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az idő szintén a GYIK baloldalának kedvezett. Észélesítő évek következtek, olyan idők, amikor a frontokon megtört a "Deutschland, Deutschland über alles" varázsa, ugyanakkor a népeket egyfelől a megsebzett fenevadtól való félelem, másfelől a szabad holnap tisztázásának felelőssége űzte, hajtotta az összefogás felé.

A GYIK még kevésbé nélkülözhetette az úri pártfogó testületet, mint a Bolyai. A kollégium anyagi és politikai biztonsága, autonóm kormányzata kétségkívül súlyos árat, félelmetesnek tűnő kompromisszumot követelt. Hiszen a pártoló tagság tisztikarában nemcsak az anglofilek kaptak helyet — mint ahogy azt az idevágó történeti irodalom tévesen állítja —, hanem ott volt példának okáért az akasztófán végzett háborús bűnös, Bárdossy László, s Antal István, nemzetvédelmi propaganda miniszter, a későbbi Sztójay-féle német bábkormány igazságügyminisztere is. Persze megint csak azt kell mondani, hogy hál' istennek ez a szövetség egyoldalú elkötelezettséget vont maga után. Kardosék ugyanis az egészet Karácsony Sándor értelmezésében fogták fel, azaz úgy, hogy az urak semmit nem követelhetnek, az uraknak egy joguk van: adni. A GYIK biztosította a pártfogó testület tagjainak azt az akkoriban divatos

úri passziót, hogy a népbárátok tógájában tetszeleguessenek, viszonzásul azért, hogy a kollégisták egy kicsit azt csinálhassák, amit akarnak. Ez persze korántsem ment végbe ilyen idilli módon. Az autonómiáért — az egyetlen nehéz fegyverért — minden nap és minden órában meg kellett harcolni, mert — mondanom sem kell — az urak észrevették, hogy törököt fogtak. De éppen ez a harc vált a sajátos kollégiumi tudat egyik kialakítójává. A belső viták, a GYIK családi perpatvarai nem tartoztak a külvilágra. Külső támadás esetén a sáncon belül reflexszerűen beállt a treuga dei.

A kollégisták egymást pallérozó közösségi életének kialakítása a mindennapi tanulás s a folyamatos társadalmi tevékenység közepette történt. Sokan nem tudják, hogy a Győrffy-kollégisták élete nemcsak vidám, hanem egyben rendkívül nehéz, küzdelmes élet volt. Olvasom például a napos feljegyzését: "A félév végi lelkiismeret-vizsgálás nagyon leköti a fiúkat... Némelyik fiúnál teljes órát elidőz a gyülekezet." Teremtő isten — gondolom én. A gyémánt nem érzi a fényesre dörzsölés borzalmait, de az ember? Az ember tantaluszi kínokat él át, amíg környezete fényesre dörzsöli.

Aztán itt van a politizálás. A Győrffy-kollégisták számára a politizálás alapszabályilag tiltott foglalatosság volt, meg aztán háború volt, az ilyenkor szokásos kivételes állapottal. És mégis, sőt azért is politizáltak, mi több, politikát csináltak. Itt vannak például a napos füzetek mint első osztályú "corpus delicti"-k. Találomra belelapozok és olvasom Komló Lászlót: "Talán jó lépés lenne tőlünk, ha igyekeznénk a kollégiumot a munkásság körében is ismertté tenni. Teljes körültekintéssel kellene ezt csinálnunk, nehogy valami kellemetlen következménye legyen a dolognak. Nem kell bizonyítanom, hogy politikailag a munkásság sokkal jobban felkészültebb, mint a parasztság." Vegyük Erdélyi József feljegyzését. "... a társaság készül a románok elleni tüntetésre, én elhatároztam, hogy nem megyek el, mert szerintem ez butaság, mert a népeket egy-két felelőtlen gazember kijelentése miatt egymásra uszítjuk. Így nem lesz béke soha a Duna-medencében és a világon sem." Végül nézzük Pál Józsefet a megszokott játékos humorával: "Ezentúl naponként beírom, az újságokban mi ragadott meg legjobban. Magyar Nemzet: két főcím, az egyik: 'Gayda olasz politikus a kenyéradag leszállításáról', a másik: 'A felesleges olasz kenyérmagvakat Németországba szállítják.' — kicsit furcsa összeállítás" — jegyzi meg finoman Pál József.

A Győrffy Kollégium történetében az 1943-as év a fordulat éve. Ebben az évben mérhetően nő a GYIK-tagok eszmei felvértezettsége, s egyre inkább ki-rajzolódik a marxisták meghatározó szerepe a kollégium irányításában. Szó sincs arról, hogy minden kollégista felcsapott kommunistának, annyi azonban

bizonyos, hogy java részük, hogy úgy mondjam, többé-kevésbé megveresedett. Sajnos ez a jelenség nem kerülte el a figyelmét a magyar államraison védelmét önként vállaló Gestapónak sem.

A német megszállás előtt a Győrffy Kollégium legnagyobb részteljesítménye az 1943-ás szárszói találkozáson való helytállás volt. Különben abban az évben három nagy ifjúsági jellegű tanácskozást terveztek a haladó erők. A másik kettő a budapesti, illetőleg marosvásárhelyi marxista indíttatású volt, előkészítésében főként a kommunisták és a szociáldemokraták vettek részt. Egyik sem Szárszó ellen, hanem Szárszó mellett, annak kiegészítéseként iparkodott felsorakoztatni a függetlenségi gondolat mögé részint más eresztesű fiatal munkás, paraszt és diákrajjokat. A hatalmi gépezet azonban megálljt parancsolt a marxistáknak, a Kállay-kormánynak elég volt Szárszót megemészteni. Amikor a GYIK szárszói fellépését méltányoljuk, amely Kardos László okos, taktikus, az Erdei-féle vonalhoz s a kommunista ifjómunkás platformhoz rokonítható felszólalásában; a valóságos és teljes Petőfi vállalásában, a független, szabad, demokratikus Magyarország követelésében, a munkásság és parasztság ügyének feltétel nélküli támogatásában csúcsosodott ki — ne feledkezzünk meg a GYIK munkamegosztásáról az anketok dolgában. Ne feledkezzünk meg arról, hogy a budapesti ifjúsági anket előkészítésében részt vett Gyenes Antal, Kovács Gyula és Tőkés Ottó. Mint tudjuk, Gyenes Antalt — akinek a nevét a rendőrség már korábban piros karikába foglalta — emiatt őrizetbe vették, megkínózták és 3 hónapra lecsukták.

1944. március 15-én Sinkó László ezeket a váteszi szavakat írta a kollégium naplójába: "...A közeli jövőnek sejtése valami furcsa nyomasztó érzésként hat az emberekre, ami komoly, lelkiismeretes készülésre sarkall mindenkiket. Ki tudja, mit hoz a holnap, s elég erősek leszünk-e?"

A baljós "holnap" hamar eljött, s valóban minden kollégistát próbára tett. A német megszállás másnapján felfüggesztették a GYIK autonómiáját, s kormánybiztost neveztek ki az élére. A demokratikusan választott tisztikar lemondott, s diákok szolidaritást vállalva vezetőikkel, elhagyták a kollégiumot. A GYIK-et ezután beolvastották a Magyarországi Keresztyén Ifjúsági Egyesületek Nemzeti Szövetségébe — a KIE-be, s az intézmény új színezetét érzékeltetvén elnevezték Győrffy István Kollégiumi Egyesületnek.

A kollégisták egy része vidékre távozott. Azonban állandó összeköttetésben álltak egymással részint levelezés formájában, részint alkalmi találkozóhelyeken. Az utóbbit illetően meg kell említenem az Árvácska című Móricz-regény hősnőjének, Csibének Baross utcai könyvkiadó vállalatát és könyvesboltját. Itt dolgozott Kutrucz Gizi, a kollégisták régi harcostársa, aki az

üzletbe betérő ellenállók valóságos diszpécserje volt. Az ő segítségével bújt meg Hegedűs András is a könyvesbolt padlásán, miután megszökött fogságából. Csibe, a cégtulajdonos rajongott a kollégistákért. És az ellenállás ügyének gondolom nem ártott, hogy némely kollégista "szépszállagényi" mivoltát korántsem a politikai erőviszonyok szempontjából mérlegelte.

A kollégista társaság egy része — természetesen nem jószántából — erdélyi egyetemista munkatáborokba került, ahol minden lehetőséget kihasználva antifasiszta propagandát folytatott. Mások agrárvonalon dolgoztak, mint például Sipos Gyula. Jó néhányan pedig az illegális Békepart megbízásából Hegedűs András vezetésével a Nemzeti Ellenállás Diákmozgalmát szervezték. Napvilágot látott a NED Szabad Diákfront című lapja Hegedűs András és Szűcs Ferenc szerkesztésében. Balyó Mária a lap összekötői, terjesztői feladatát látta el. A német Biztonsági Szolgálat azonban hamar lecsapott Balyó Máriára és Hegedűs Andrásra. 1944 szeptemberében tartóztatták le kommunista szervezkedés vádjával Sipos Gyulát is, aki a német megszállásig a katonai szolgálatot teljesítő Kardos László helyett töltötte be a Győrffy Kollégium igazgatói tisztét. Szűcs Ferencet ébersége és jó szerencséje mentette meg a lebukástól.

Hegedűsék letartóztatása után Gyenes Antalra várt a szétzilált kommunista diákfront újjászervezése. Az újjáalakított akciócsoportok kezdetben propagandamunkát folytattak, de 1944 őszén, a Kommunista Párt és a KISZ újjáalakítása után áttértek a fegyveres harcra. A NED a KISZ-hez szorosan kötődő diákmozgalommá vált, fogságból kiszabadult vezetője, Hegedűs András tagja lett a KISZ Titkárságának. A NED létrehozta a Magyar Diákok Szabadságfrontját, azt az egységsszervezetet, amely a haladó diákságot képviselte a Magyar Ifjúság Szabadságfrontjában. Utóbbi Gyenes Antal képviselte a Magyar Frontban.

Kardosék és Fitosék hazafiakhoz méltó érzelmeit példázza, hogy a nemzetet fenyegető veszély órájában felülemelkedtek a szakítással végződő szárszói intermezzón, és a hitleristák elleni harcban egyesítették a Diákegység Mozgalom viszonylag széles bázisát a Győrffy Kollégium küzdő, harcoló erőivel. Ismeretes, hogy a Győrffy-kollégistáknak szerepük volt több ellenálló csoport, alakulat fegyveres harcában is. Szijjártó Lajos, a kollégium hősi halottja például mint a Görgey-zászlóalj tagja esett el német golyótól eltalálva. A felszabadulás után 20 Győrffy-kollégista, csaknem az egész állomány fele kapta meg a Szabadság Érdemrendet. Ez a tény önmagáért beszél.

A Győrffy-kollégisták teljesítménye nagyobb, sokkal nagyobb volt, mint amennyit az európai Európa reálisan elvárhatott volna a Duna—Tisza-táj akkori diákvilágától.